

О.В. Вознюк
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Толерантність – умова зближення українського і єврейського народів

В статті аналізується феномен толерантності у контексті синергетики як міждисциплінарного напрямку аналізу світу в усьому його розмаїтті, яке дозволить розширити загальне поле аналізу актуального феномену сучасності.

В статье анализируется феномен толерантности в контексте синергетики как междисциплинарного направления анализа мира во всем его многообразии, которое позволит расширить общее поле анализа актуального феномена современности.

The article analyses the phenomenon of tolerance in the context of synergetics as a crossdisciplinary approach to the analysis of the world in all its diversity, which will extend the scope of analysis of this topical modern phenomenon.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що толерантність постає умовою зближення українського і єврейського народів. Зазначимо, що толерантність як соціально-психологічний та філософський феномен набуває останніми роками поглибленого трактування у контексті соціально-політичних аспектів реальності. Термін «толерантність» походить від латинського *tolerantia* і перекладається як терпимість. ЮНЕСКО, під егідою якої 1995 рік було проголошено Роком толерантності, трактує поняття «толерантність» як вміння людини, суспільства, держави поважно ставитися до точки зору інших, неворожо до позицій, що відрізняються від власної думки. «Толерантність – це те, що робить можливим досягнення миру та приводить від культури війни до культури миру» – проголошено в Декларації принципів толерантності, що була прийнята Генеральною Конференцією ЮНЕСКО в 1995 році [7]. Тут поняття «толерантність» визначено як: повага, прийняття і розуміння великої кількості культур нашого світу, форм самовираження і прояву людської індивідуальності; відмова від догматизму, від абсолютизації істини і затвердження норм, встановлених в міжнародних правових актах в галузі прав людини.

«Філософський енциклопедичний словник» дає таке визначення толерантності: «Толерантність – від лат. *tolerantia* – терпимість – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [9, с. 642]. «Соціологічний енциклопедичний словник» розділяє значення терміна толерантність на: 1) терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, вірувань, 2) відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори, в разі зниження чуттєвості до їх дії [6, с. 370]. «Український педагогічний словник» дає визначення толерантності як терпимості до чужих думок та вірувань [8, с. 332].

Прояви толерантності та її культивування пов'язувалися з космічною симпатією древніх філософів, з симпатією (А. Сміт, Д. Юм); ефективним самоконтролем (Л.К. Вовенарг); прагненням до помірності (Ф.В. Вейс); співчуттям (Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер), реалізацією принципу збереження (К. Ясперс), із загальним людським обов'язком (І. Кант); збереженням мудрої міри рівноваги (І.В. Гете); суспільним інстинктом (Ч. Дарвін), з ідеєю загальної рівноваги (Г. Спенсер); можливістю контролю чужого життя (марксизм); інтелектуальною симпатією (А. Бергсон); релігійним ентузіазмом (У. Джеймс); соціальною педагогікою (демократичний соціалізм, В. Ейхлер); ставленням щодо людського вибору (С. К'еркигор); внутрішнім регулятором ставлення до іншої людини (Ж.-П. Сартр); феноменом мовчання (Т. Карлейль); подоланням свого мовчання (А. Камю); компромісом суб'єкта з дійсністю для досягнення своїх потреб і бажань (Х. Плеснер); інтенціональним співчуттям (Е. Гуссерль); рефлексією чужого досвіду (В. Франкл); співіснуванням різних мовних форм (конвенціоналізм, Л. Вітгенштейн) [2].

У рамках ортодоксальної марксистської соціології толерантність характеризували з ідеологічних позицій, як «безпринципність», відмову від суспільної боротьби. Тому тут її фактично відкидали, оскільки, незважаючи на визнання важливості терпимості для гармонійного розвитку контактів різної форми (від міжособистісних до міждержавних), у літературі того часу можна зустріти лише окремі визначення толерантності в контексті характеристик біологічної адаптації [4, с. 22-47], в системі демократичних принципів [10, с. 156].

Аналіз соціологічної літератури з проблем толерантності дозволяє дійти висновку, що сучасна соціологічна наука розглядає толерантність як природу морального ідеалу, що формується в результаті історичного добору певних правил співіснування, норм поведінки і

переходить на рівень світоглядних позицій у пізнанні суб'єктів взаємодії. Можна стверджувати, що у законах функціонування толерантності заковдана єдність раціонального, емоційного та діяльнісного як компонентів соціальної поведінки [10, с. 168].

Толерантність особистості також пов'язують із стійкістю до зовнішніх впливів та із внутрішньою стійкістю. Це також соціальний чинник, що спрямовує міжособистісні стосунки в суспільстві до співробітництва, яке пов'язує між собою індивідів, традиції, норми, культури [5].

Під толерантністю в біології науковці розуміють здатність організму без видимого для себе збитку переносити потенційні впливи будь-яких чинників зовнішнього середовища. Тут толерантність може трактуватися як певний адаптаційний ресурс організму, коли важливим постає так званий «запас міцності», де слід враховувати, що витривалість індивіду буває як фізичною, так і психологічною. Суттєво, що людині властива експансія стосунків, оскільки вона здатна перетворювати на об'єкти своїх потреб різноманітні предмети, явища та події, коли все до чого повертається увага людини стає об'єктом її моральної оцінки, що виявляє подальшу перспективу впливу або взаємовпливу. Важливо, що у процесі особистісного зростання людина стає небайдужою до оточуючого соціального та космопланетарного світу (антропний принцип), а кількість об'єктів небайдужості індивіда (на шляху розвитку цивілізації та особистісної соціалізації) постійно зростає. При цьому небайдужість може поляризуватися на підставі характеру ставлення, що складається (толерантного чи ін толерантного), коли саме від цих чинників залежить людська поведінка в тій чи іншій ситуації [1, с. 10].

Загалом, дослідженнями загальних питань проблеми толерантності займалися такі вчені, як О.В. Безкоровайна, Б.В. Варвикович, В.Л. Черненко, А.Т. Вакулінська, М.С. Міріманова; взаємозв'язок толерантності та національної свідомості та психології досліджували В.Г. Крисько, В.С. Мухіна, А.П. Садохін та ін.; методологія толерантності висвітлена в працях Л.А. Бойчак, Р.В. Ткачева, Г.У. Солдатова, О.Д. Шарова, Л.А. Шайгерова та ін.

Завданням нашої статті є аналіз феномену толерантності у контексті синергетики як міждисциплінарного напрямку аналізу світу у всьому його розмаїтті, що дозволить розширити загальне поле аналізу актуального феномену сучасності.

Синергетика – це новий міждисциплінарний науковий напрямок, що виник на початку 70-х років ХХ століття. Одним з його головних завдань є пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються в системах різної природи: фізичних, біологічних, технічних і соціальних. Можна сказати, що синергетика – це напрямок у філософії науки, що являє собою міждисциплінарний аналіз наукових ідей, методів й моделей складного поведіння, розкриття їхнього потенціалу в мисленні про світ і людину. Сам термін «синергетика» походить від грецького слова, яке можна перекласти як «сприяння», «співробітництво», «синтез енергій». Таким чином, суттєвим когнітивним аспектом синергетики є вивчення системних властивостей предметів та явищ.

Суттєво, що синергетикою виявлено феномен цілісності (інтегративності, адитивності, емерджентності, тотальності [3]), де має місце системний ефект, коли у системі (цілісності) з'являються властивості, що не притаманні її компонентам, коли властивості системи не дорівнюють сумі властивостей її складників.

Таким чином, синергетика вивчає феномен Цілого, що виявляє себе в сфері життя, яке будується як принципово цілісна сутність. Наведемо спостереження французького ентомолога Луї Тома, який займався вивченням термітів. Цей дослідник помітив, що окремий терміт є стохастичною сутністю, задіяною в хаотичному русі. Але якщо число термітів збільшується до деякої «критичної маси», то терміти створюють робочі бригади і, діючи узгодженим чином, зводять грандіозну будівлю, виявляючи «велике знання» про спорудження в цілому. Це стосується й всіх суспільних тварин, коли окремо взята особина сарани не знає напрямку й мети руху під час міграції, а згряя – знає. Подібний ефект «критичної маси» виявляється у птахів, риб, а також у всіх суспільних тварин, коли «велике знання» чи «велика воля» керують існуванням співтовариств живих істот. Усі вони, взяті в цілому, утворюють «живу речовину» В.І. Вернадського, що формує «цілісний планетарний організм» (Тейяр де Шарден), інтегрований у єдиний моноліт життя за допомогою так званих «слабких екологічних зв'язків» В.П. Казначеева.

Зазначимо, що синергетичне розуміння цілого як наукової засади толерантності виявляє інший евристичний феномен – тріадну модель розвитку соціальних утворень, яка демонструє три етапи розвитку – початковий, на якому соціум кристалізується та отримує ієрарховану упорядкованість. На другому деієрархованому етапі

соціум розпорощується, втрачаючи свою соціокультурну цілісність. На третьому етапі спостерігається повернення до етнічних витоків, народ зазвичай поновлює свій цілісний статус. Це повністю відповідає розвитку єврейського й українського етносів.

Перша згадка про євреїв (як про народ) міститься у Біблії. Відтак, історія цього народу почалася приблизно з XVII століття до н.е. Цар Давид (1004–965 рр. до н. е.) перетворив єврейське царство на могутню державу із столицею в Єрусалимі. Подальший розвиток стародавня ізраїльська держава одержала при синові Давида – Соломоні (965–930 рр. до н. е.). Після смерті Соломона країна розділилася на два царства: північне – Ізраїль і південне – Іудея. У 132 р. до н.е. єврейська держава зазнала руйнування. Її захопили римляни й перейменували у Палестину, проти євреїв почалися жорстокі гоніння, і вони, переважно, покинувши свою обітовану землю, розселилися по світу.

У 638 р. Палестину завоювали араби. Панування мусульман у Палестині продовжилося (без урахування періоду завоювання хрестоносців, що управляли в XI–XIII ст. Єрусалимським королівством) майже 1000 років. У 1917 р., в ході Першої світової війни, Палестина була окупована англійськими військами і стала (з 1920 по 1947 р.) підмандатною територією Великобританії. Саме у цей період у представників єврейського етносу масово стала визрівати думка про повернення на свою історичну батьківщину і про створення (або повернення) своєї держави. До Палестини спрямувалися два великі потоки євреїв із Східної Європи. Вони ставали новими поселенцями, освоювали покинуті і виснажені землі. У періоді 1919 по 1946 роки до Палестини прибуло більше 460 тис. репатріантів. Збільшення чисельності єврейської общини стало джерелом перманентних озброєних конфліктів з місцевим арабським населенням.

Кожна з хвиль єврейської імміграції робила свій внесок до розвитку єврейської общини: люди прибували з Польщі, Німеччини, Італії. Значний вплив на характер і суспільну структуру перших поселень внесли іммігранти з Росії. Вони заклали основи соціально-економічної інфраструктури, розвивали сільське господарство, створили унікальні форми сільської комуні – кібуци і мошави, будували домівки і прокладали дороги. Те, що колись пропагувалося і не вдалося створити в соціалістичній Росії – комуні – вдалося створити в капіталістичному Ізраїлі. Вони існують і зараз – поселення, обгороджені колючим дротом і з шлагбаумом при в'їзді, зі своєю інфраструктурою – дитсадком, їдальнею, пральнею та ін.

У листопаді 1947 р. ООН шляхом голосування висловилися за розділ Палестини на дві держави – єврейську і арабську. 14 травня 1948 року лідер євреїв Давид Бен-Гуріон оповістив Декларацію Незалежності, ізраїльська держава офіційно відбулася. Часовий розрив між двома державами Ізраїль склав більш ніж 2000 років [8].

Таким чином, розвиток єврейського народу виявляє три еволюційних етапи: перший етап пов'язаний із ієрархізацією єврейського етносу. Цей етап знаменує собою кристалізацію єврейства, створення незалежної держави, що позначилось на формуванні своєрідної соціальної психіки єврейського народу, який у своїх глибинних ірраціональних основах ґрунтується на ідеї богообранності та постає «царством священиків і святого народу».

На другому етапі спостерігається поширення процесів ієрархізації, розпорошення єврейства по планеті. Однак при цьому єврейський народ залишається собою і не втрачає своєї етнічної ідентичності: «існує один народ, розпорошений та розкиданий серед інших народів, і віра в нього інша, ніж у інших народів...» (Естер 3, 6).

На третьому етапі розвитку єврейського народу спостерігається поновлення процесів ієрархізації, що позначилось на створенні (поновленні) єдиної держави, розпорошені частини якої повертаються до єдиного, настає час «збирання каміння». При цьому суттєво, що у витоків створення єврейської держави – прадавньої та сучасної – стоять два Давиди, які ілюструють три діалектичних етапи розвитку єврейства, коли третій етап знаменує собою повернення до першого етапу, але на більш вищому еволюційному витку розвитку.

Подібний сценарій притаманний й українському етносу, який сягає своїх коренів у надрах Трипільської культури. Другий етап розвитку характеризується циклічними процесами соціальної деієрархізації. І тільки на третьому етапі свого розвитку український етнос здобуває незалежність та поновлює витоківий стан державності.

Список використаних джерел та літератури

1. Бондырева С.К. Толерантность. Введение в проблему / Бондырева С.К., Колесов Д.В. – Москва-Воронеж, 2003. – 240 с.
2. Золотухин В.М. Толерантность как проблема философской антропологии: автореф. дис. на присвоение науч. степени докт. философ. наук / Золотухин В.М. – Екатеринбург, 2006. – 44 с.
3. Кизима В.В. Тоталлогия (философия обновления) / Кизима В.В. – К.: ПА-РАПАН, 2005. – 272 с.
4. Коржнева Е.М. Соціальна теорія пізнання Е. Дюркгейма / Коржнева Е.М. // З історії буржуазної соціології ХІХ–ХХ ст. – М.: Наука, 1968. – С. 22-47.
5. Мириманова М.С. Конфликтология: [учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Мириманова М.С. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.
6. Социологический энциклопедический словарь / [сост. Г.В. Осипов]. – М.: М-Норма, 1998. – 480 с.
7. Толерантное сознание. Программа установки толерантного сознания. – режим доступа к источнику: // [http://bu UNESCO Moscow office webmaster](http://bu.unesco.org/moscow/).
8. Український педагогічний словник / [уклад. С. Гончаренко]. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / [уклад. В.І. Шинкарук]. – К.: Абрис, – 2002. – 742 с.
10. Швачко Е.В. Толерантність як психо-соціальний феномен / Швачко Е.В. // Соціологія: теорія і методи, маркетинг. – 2001. – №2. – С. 154-170.